

SZENT ISTVÁN EGYETEM
GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
HUMÁNTUDOMÁNYI, NYELVI ÉS TANÁRKÉPZŐ INTÉZET

Segédanyag a NEVELÉSTAN tantárgyhoz

Összeállította
Rakaczkine Tóth Katalin

Gödöllő

NEVELÉSTAN¹

Nevelés = érték közvetítés, értékteremtés, értékválasztásra való felkészítés

érték (az emberi világ objektumainak sajátos emberi (társadalmi) meghatározottsága, amely kifejezi a tárgyak, anyagiak, szellemiek pozitív, negatív jelentőségét az ember számára)

érték és a kultúra kapcsolata (a kultúra az emberi értékeket foglalja rendszerbe)

A kérdés

1. milyen értéket közvetítünk
2. milyen törvényszerűségek, eljárások játszanak szerepet az értékteremtésben

Milyen értéket közvetítünk? Az erre adandó válasz nem nélkülözheti a XX. század nevelési irányzatainak áttekintését.

Az irányzatokat három szempont szerint csoportosíthatjuk:

- ♣ nevelési érték közvetítés érvényesülése szerint
 - ⇒ *normatív nevelési koncepciók*: a maradandó emberi-etikai értékek, magatartási normák közvetítése, interiorizálása. Kidolgozott, pontosan meghatározott célkitűzések
 - ⇒ *értékrelativista nevelési koncepciók*: normák, erkölcsi értékek közvetítése helyett a gyermek élettapasztalatai alapján saját magának kell eljutni a norma és értékteremtéshez. Nincs kidolgozott norma és értékrendszer. A pedagógus nem avatkozik be az érték képzés folyamatába.
- ♣ a nevelési folyamat szabályozottsága alapján
 - ⇒ *irányított nevelési modellek*: a nevelési folyamat pedagógus által történő irányítása, amely igen kevés teret ad a gyermek ötleteinek, kezdeményezéseinek, kívánságainak, érdeklődésének
 - ⇒ *szabad nevelési modellek*: kizárják a nevelési folyamat külső, a pedagógus által történő irányítását, a nevelés önkibontakozási folyamatként értelmezik, amelyet a gyermek spontán érdeklődéséhez, szükségleteihez, életkori sajátosságaihoz kell igazítani.
- ♣ és a nevelési hatásszervezés szerint
 - ⇒ *intellektualista nevelési modellek*: a nevelési folyamatban az intellektuális - logikai-verbális hatások töltik be az alapvető személyiség és magatartásformáló szerepet. Nagy jelentőséget tulajdonítanak a humán tárgyak ismeretanyagának, az élményszerű formában kifejtett erkölcsi-szociális mintáknak.
 - ⇒ *naturalisztikus nevelési modellek*: döntő fontosságot tulajdonít a tapasztalati és beidegző-begyakorló hatásoknak. A nevelésben az irányzat szerint elsősorban a magatartási szokások kialakítására kell törekedni, mivel az egyén magatartását, életvitelét lényegében a szokásrendszer determinálja.

A XX. század nevelési irányzatait e három szempont figyelembe vételével az alábbiak szerint csoportosíthatjuk:

¹ Vö.: Bábosik István - Mezei Gyula: Neveléstan Telosz Kiadó, Bp. 1994. 65 - 153.

NEVELÉSI IRÁNYZATOK A XX. SZÁZADBAN

<p>NEVELÉSI ÉRTÉK ALAPJÁN</p>	<p>normatív neotomizmus (Maritain) társadalmi partnerviszonyra nevelés (Wilhelm) értékrelativista instrumentalista (Dewey) funkcionális (Claparede) önkibontakoztatás (Rogers, Maslow)</p>	<p>etikai értékek és magatartási normák átadása</p> <p>az etikai értékek múltbeli tapasztalatok alapján fogalmazódtak meg, ezek elévülnek, ezért a gyakorlatorientáltság a fontos</p>
<p>A FOLYAMAT SZABÁLYOZOTTSÁGA ALAPJÁN</p>	<p>irányított neotomizmus társadalmi partnerviszonyra nevelés instrumentalista szabad nevelés funkcionális önkibontakoztatás</p>	<p>a nevelési folyamat pedagógus által történő irányítását hangsúlyozzák</p> <p>nevelés = önkibontakoztatás a pedagógus feladata a feltételek biztosítása</p>
<p>NEVELÉSI HATÁSSZERVEZÉS SZERINT</p>	<p>intellektualista neotomizmus naturalisztikus instrumentalista funkcionális önkibontakoztatás társadalmi partnerviszonyra nevelés</p>	<p>intellektuális hatások szerepe a személyiség formálásában</p> <p>döntő fontosságot a tapasztalati, begyakorló hatásoknak tulajdonítanak</p>

Az alternatív nevelélméletek *egyoldalúságainak kiküszöbölése* érdekében az alábbi szempontokat kell figyelembe venni:

1. plurális érték közvetítés a nevelés folyamatában
2. komplexitás a nevelési folyamat- és hatásszervezésben
3. közvetett és közvetlen irányítás egyensúlya a nevelésben

1. A nevelés lényegét tekintve érték közvetítés. Az értékekről való lemondás rontja a nevelési tevékenység hatásfokát.

Az emberi együttélés szabályozása mindig érték kategóriák közvetítésével történik. Pl. a kooperáció szempontjából fontos

- az értelmi képesség
- az együttműködési készség
- a másság elfogadása

Az egyetemes kultúrába tartozó értékek, ilyenek pl.

- az élet tisztelete
- a család
- a gyermek gondozása
- a másik ember tisztelete
- a tudás
- a szorgalom stb.

A nevelés során meg kell határozni a közvetítendő értékeket, amelyek jellegüket tekintve közösségi és individuális értékek.

A nevelés során olyan emberi értékek, kultúrelemek, erkölcsi és magatartási normák kibontakoztatása a cél, amelyeknek a személyiségbe épülése lehetővé teszi az egyén stabilitását (jellemformálás), és ezáltal alkalmassá teszi a **konstruktív életvezetésre**.

Vagyis a nevelés feladata felkészíteni az egyént a társadalomban rá váró feladatok megoldására.

A konstruktív életvezetés, mint érték hozzájárul a szűkebb és tágabb emberi közösség fejlődéséhez, másrészt elősegíti az egyén fejlődését, vagyis

- szociálisan értékes
- egyénileg is eredményes.

A társadalom elfogadott értékrendszerek segítségével orientálja a tagjait. De egy társadalmon belül többféle értékrendszer is jelen van. Az alapértékek közös alapot jelentenek, amelyre többféle iskolai értékrend, világnézeti tartalom épülhet. Az iskola feladata felkészíteni a tanulókat az **értékválasztásra**.

2. Az alternatív nevelési koncepciók más-más nevelési elem kialakítását jelölik meg. A szokások, a magatartási minták vagy a meggyőződés kialakítására helyezik a hangsúlyt.

Megelégedhetünk-e egynek-egynek a kialakításával? A nevelési folyamaton belül mind a szokások, mind az életvezetési modellek, mind pedig a meggyőzések fejlesztése elengedhetetlen.

Hatásszervezés vonatkozásában pedig ez annyit jelent, hogy szükség van a beidegző-begyakorló, tevékenységbeli és kortársi interakciók hatáseggyüttesére éppúgy, mint a meggyőzések alakítását elősegítő intellektuális-logikai és verbális hatások megszervezésére.

3. A nevelési folyamat teljes irányítatlansága leállítja a gyermek fejlődését a kiinduló szinten. Ez azonban nem jelenti a teljesen szoros és direkt irányítás kívánatosságát.

Életkor függvényében a direkt irányítás a 10. életévig alkalmazható, ezt követően a közvetett irányítás ad lehetőséget a gyermeki személyiség orientálására.

Az értékek elsősorban **személyes mintákon** keresztül hatnak. (A tanár személyisége

A konstruktív életvezetés, mint érték kialakítása a nevelés feladata
Mit kell ehhez a nevelésnek tenni

- morális (közösségfejlesztő) magatartás- és tevékenységformák,
- önfejlesztő magatartás- és tevékenységformák kialakítása

A gyermek konstruktív megnyilvánulásaira elismeréssel, jóváhagyással, jutalmazással reagálunk. A destruktív magatartásformákat tiltással, kritikával, szankciókkal építjük le. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy az egyén képes a különböző magatartási és tevékenységi formák külső ösztönzésre való végrehajtására. A cél, hogy **belső ösztönzéstől** hajtva cselekedjék.

Nevelés = személyiségformálás

Ez nem egyszerűen ismeretek, jártasságok, készségek, képességek kialakítását jelenti, hanem egy olyan belső struktúra kialakítását, amelytől függ, hogy az egyén ismereteit, képességeit hogyan, mire használja fel.

Ehhez mi szükséges

- az egyén belső motivációs rendszerének a kialakítása
- magatartás- és tevékenységformák kialakítása, begyakorlása.

A pedagógus feladata:

szelektív, orientáló hatásrendszer működtetése (a nevelői közömbösség az érték közvetítés beszüntetését is jelenti.)

A nevelés során

- egyrészt *közösségfejlesztő, morális magatartás és tevékenység formák fejlesztése történik* (a születéskor biológiai lényből szociális lényt kell formálnunk, aki képes beilleszkedni a társadalomba, képes annak elvárásait, szabályait követni, így a közösség életét szabályozó erkölcsi normákat is. Ez az erkölcsi nevelés feladatkörébe tartozik, és az alábbi magatartásformákat sorolja ide a szakirodalom:
 - ◇ szellemi, fizikai, közéleti munka
 - ◇ a közösség szellemi, kulturális és természeti értékeinek védelme
 - ◇ segítőkészség
 - ◇ fegyelmezett magatartás
- másrészt *önfejlesztő magatartás és tevékenység formák fejlesztése*, ez az egyén fejlődésének, eredményességének, sikerének pedagógiai feltétele. Az ide sorolható feladatok az értelmi, esztétikai, testi nevelés feladatkörébe tartoznak.
 - ◇ intellektuális-művelődési tevékenység
 - ◇ esztétikai élmény befogadására és alkotására irányuló tevékenység
 - ◇ az egészséges életmód normáit követő magatartás

A nevelés célja az autonóm vezérlésű közösség- és önfejlesztő magatartás és tevékenységformák kialakítása.

A kérdés milyen személyiségkomponensek kialakítása történik a nevelés során?

1. ÖSZTÖNZŐ-REGULÁLÓ SZEMÉLYISÉGKOMPONENSEK:

Az ösztönző - reguláló sajátosságcsoport vagyis
a motivációs szükségleti szféra = az aktivitás szociális minőségéért felelős.

Ez a nevelési feladat.

1.a. Közösségfejlesztő aktivitás szükségleti rétege

- jellem (az erkölcsi magatartás alapvető szabályozó tényezője)
jellemvonások (a jellemet felépítő személyiségkomponensek)
 - ♣ szokások
 - ♣ meggyőződések
 - ♣ példaképek-eszményképek

A munkaszeretet, segítőkészség, fegyelmezettség erkölcsi tulajdonság, de egyben jellemvonás is.

A szokások, ideálok, és a meggyőződés környezeti-pedagógiai hatásrendszer eredménye.

<i>a szokások</i>	megerősítő-beidegző hatások
<i>a példaképek-eszményképek</i>	modellállítás és annak utánzása
<i>a meggyőződés</i>	értelmi-tudatosító befolyás hatására alakul ki.

Így	
<i>a szokások</i>	beidegzés-begyakorlás útján szükségletté vált ma-
gatartás-és tevékenységformák	
<i>a példaképek-eszményképek</i>	meghatározott magatartási-tevékenységi mo-
dellek követésének szükségletei	
<i>a meggyőződés</i>	szükségletté vált normák, elvek, eszmék.

1.b. Önfejlesztő aktivitás szükségleti rétege

- intellektuális-művelődési szükségletek
- esztétikai szükségletek
- egészséges életmód szükségletei

Ez többet jelent, mint tantárgyi ismeretek vagy művelődési körök közvetítése.

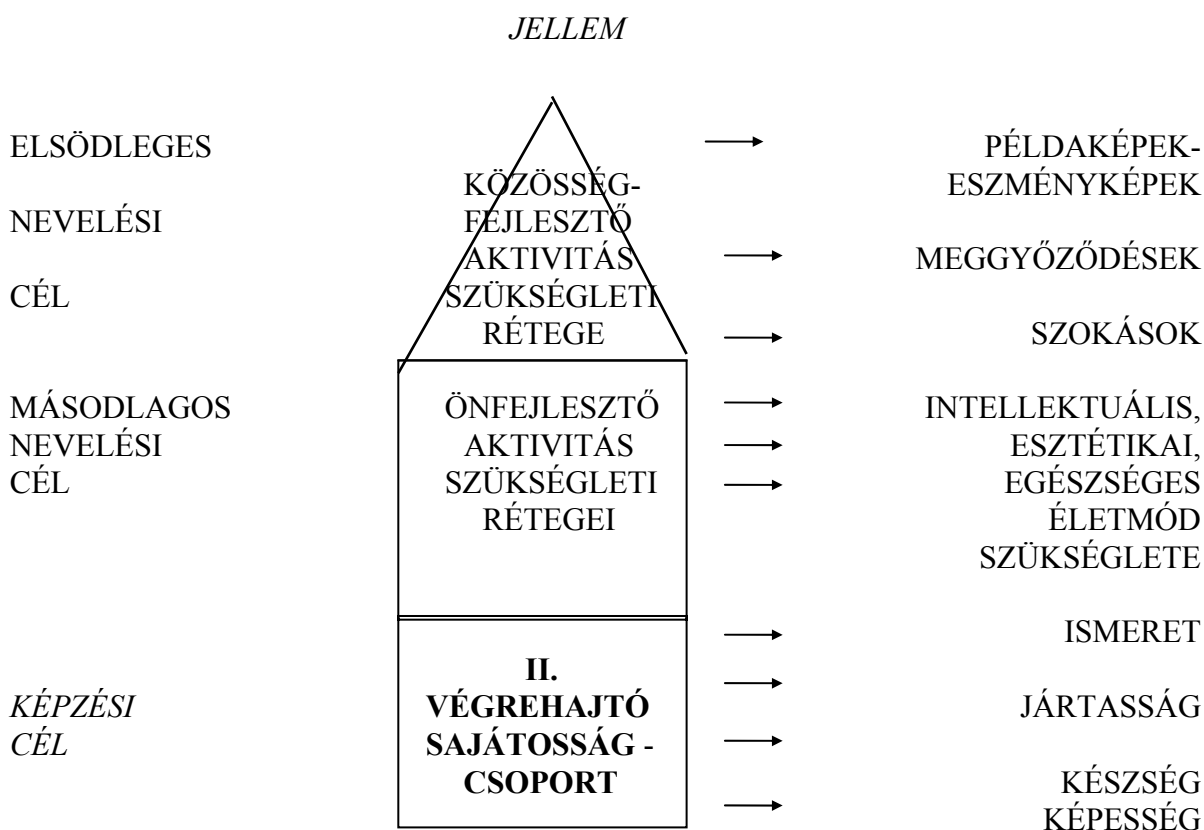
2. SZERVEZŐ-VÉGREHAJTÓ SZEMÉLYISÉGKOMPONENSEK

• ismeret	• készség
• jártasság	• képesség

Ez az oktatási-képzési feladat.

PEDAGÓGIAI CÉLRENDSZER

I. ÖSZTÖNZŐ-REGULÁLÓ SAJÁTOS SÁGCSOPORT

Hiba: ha az oktatás során csak a szervező-végrehajtó sajátosságcsoport fejlesztése kerül előtérbe, és háttérbe szorul a nevelési feladatok megoldása mondván, hogy ismeretek, jártasságok, készségek, képességek fejlesztésével a nevelési feladatok megoldhatók.

A szervező-végrehajtó sajátosságcsoport *nem az egyéni aktivitás irányát, hanem a kivitelezés részleteit határozza meg*. Pl. sokoldalú ismeret, fejlett képességek, készségek. (vezethet az intellektuális bűnözéshez)

Másik hiba: a szervező-végrehajtó sajátosságcsoport fejlesztésén belül a *materiális vagy formális képzés* egyoldalú túlhangsúlyozása.

Milyen keretben valósíthatók meg a nevelési feladatok?

TEVÉKENYSÉGFORMÁK

- tanulmányi tevékenység
- önkormányzati tevékenység
- fizikai munkatevékenység
- szabadidős tevékenység során.

A felsorolt tevékenységformák azonban *nem jelentenek tartalmi-minőségi meghatározást*. Ezek felvehetnek közösségfejlesztő, önfejlesztő vagy önérvényesítő-egoisztikus jelleget is. (Pl. a nevelési szempontból értékesnek tartott fizikai munka nem feltétlenül fejt ki pozitív nevelői hatást. Ha nem áll megfelelő irányítás alatt egoisztikus irányban alakíthatja az egyén vagy csoport sajátosságait.

A pedagógiai célrendszer magában foglalja a nevelés célját (ez az ösztönző-reguláló sajátosságcsoporthoz fejlesztése) és a képzési célt (amely a végrehajtó sajátosságcsoporthoz fejlesztését célozza meg). *A kettő viszonylatában az ösztönző-reguláló sajátosságcsoporthoz a domináns, az adja meg tevékenység irányát.*

Az ösztönző-reguláló sajátosságcsoporthoz fejlesztése két irányú

1. *egyrészt a közösségfejlesztő magatartás és tevékenység szükségletrendszerét, ezen belül:*

- ♣ szellemi, fizikai és közéleti munka szükséglete
- ♣ a közösség szellemi, kulturális és természeti értékeinek védelmére irányuló szükséglet
- ♣ a segítségnyújtás szükséglete
- ♣ a fegyelmezett magatartás szükséglete

2. *másrészt az önfejlesztő aktivitás szükségletrendszerét tartalmazza, ezen belül:*

- ♣ intellektuális-művelődési szükségletek; új információk, ismeretek iránti szükséglet
- ♣ esztétikai szükségletek; esztétikai alkotás iránti igény, az ember saját megnyilvánulásaihoz kapcsolatos esztétikai igény
- ♣ az egészséges életmód iránti szükséglet; rendszeres testmozgás, testedzés szükséglete, egészséges életritmus, higiéniai szabályok betartásának igénye.

A jellemfejlődést befolyásoló tényezők

- ⇒ a településkörnyezet (pl. város - vidék, községnél a kölcsönös kontroll általában háttérbe szorítja a negatív magatartásjegyeket),
- ⇒ az iskolai hatásrendszer (általános - tagozatos iskolák, tágabb tevékenység-repertoár (általánosan képző iskola) növeli az iskola nevelési hatékonyságát is, az általános képzés előnye, vagy a hagyományosan szervezett tanulmányi tevékenység szűkebb teret enged a jellemformálásra),
- ⇒ a pedagógus személyes hatása, hitelesség, példaadás, befolyásolás,
- ⇒ az osztály szerkezete, értékrendje,
- ⇒ a "rejtett tanterv"
- ⇒ a család szerkezeti és pedagógiai jellegzetességei, a családon belüli rendszeres önkiszolgálás és segítő tevékenység, a több gyerek stb.

Az intellektuális-művelődési szükségletek fejlesztésének feltétele

- ⇒ a pedagógus személyiségbeli és magatartási sajátosságai, valamint tudatosító hatása,
- ♣ *felkészültség és pedagógiai szakismeret*, szakmai hitelesség, amely lehetővé teszi a tanulás, a tudás fontosságának közvetítését

- ♣ *magatartási sajátosságok* (tanár-diák kapcsolat) igazságosság, humánus és partneri bánásmód - alkalmas a tanulással kapcsolatos nyitottság megalapozására. (szorongáskeltő hatások kiküszöbölése)
- ♣ *tudatosító hatás* a célraorientáltóság jelentősége - a tanuló számára fontos, hogy tudja miért szükséges számára a megtanulandó anyag, mi az óra célja, mit kell annak elérésért tenniük, melyek az eredményes munka normái és feltételei

⇒ az oktatás szervezeti formái

nemcsak munkaszervezési változatok, a nevelési folyamat hatáseggyüttesének különböző variációit képviselik a hagyományostól (frontális) eltérő szervezeti forma fokozza a tanulási kedvet,

de meg kell jegyezni hogy a tanulók más-más mértékben érzik eredményesnek az egyes szervezeti formákat - ezért jó ha megfelelő arányt tartunk.

- ♣ *csoportmunka* együttműködésre, kooperációra ad lehetőséget, itt megtanulhatják a gyerekek a másokra való odafigyelést, a másság (más gondolatmenet, más megközelítési mód) elfogadását, a társak segítségéből adódó *megértési élmény* következtében a tanulók eredményesebbnek érzik magukat és a közös tevékenységet. Az együttműködés élménye növeli a tanulási kedvet. A csoporton belüli korrekciós lehetőség megelőzi a nyilvánosságot, és ez csökkenti a szorongást, ami javítja a tanuláshoz való viszonyt.

Ez igaz a páros munkára is.

- ♣ *egyéni munka* az egyéni teljesítőképességhez igazodva valamennyi tanuló számára biztosítja az eredményes tanulás feltételét lényegében mindenkinek felkínálja a sikert, természetesen nem jelent színvonalbeli egyenlőséget, de azt igen hogy minden gyerek saját magához képest előre lép, és átéli az *eredményesség élményét*, ami nagyon fontos az ismeretszerző tevékenység szempontjából.

Az oktatási folyamat szervezése szempontjából általános érvényű a *differenciálás*

1. differenciálás a feladat minőségében,
2. a házi feladatok rétegzésében,
3. a segítség módjában

⇒ az oktatás módszerei - akkor töltik be a funkciójukat, ha aktivitásra sarkalnak, ha felkeltik az érdeklődést, ha elősegítik a problémák megértését

- ♣ *tanári közlés* érdekessége, érthetősége tanulásjavító tényező
- ♣ *megbeszélés* a "kérdéss-felelek" módszer nem tekinthető az értelmi nevelés szempontjából elfogadható megoldásnak az intellektuális szükségleteket jól fejleszti ha a gyerekek is kérdezhetnek, beszélgethetnek egymással, vitatkozhatnak.
- ♣ *követelménytámasztás* - teljesíthetőség, helyes arányok, realitás - ezzel lehet a tanuláshoz való viszonyt fokozni
- ♣ *gyakorlás*, ha látják értelmét, szükségességét, ha erőfeszítéseiket megfelelően értékelik
- ♣ *a tanári segítségadás*, ezek közül csak egyet emelünk ki a házi feladatok előkészítését, kiemelkedő a tanulással kapcsolatos attitűd kialakulása szempontjából. (Az otthoni tanulás során elszenvedett kudarcok vagy sikerek kihatnak a tanulással kapcsolatos beállítódásra, hatással vannak az órai munkára.)

- ♣ *ellenőrzés* - a mindenkire kiterjedő türelem, a számonkérés és sürgetés helyett (tanár-diák kapcsolat, partnerként kezelés)
a számonkérő jelleg szorongáshoz, teljesítményromláshoz vezet
 - ♣ *értékelés módszere* ne csak a negatívát, de a pozitívumokat is ki kell emelni, milyensége kihat az oktatás egészének minőségére
- ⇒ *az oktatás eszközei* - alkalmazásuk alapvető feltétele (csak annyit amennyire szükség van és ott ahol szükséges) - *adekvát eszközök* alkalmazása
- megtörik az oktatási folyamat monotonitását,
 - fokozzák a tanulási kedvet elsősorban a megértés élményén keresztül,
 - a tanulmányozandó anyagról pontosabb, valósabb ismeret szerzését teszik lehetővé,
 - nagyobb mértékben biztosítják az oktatás konkrétságát,
 - elősegítik a lényeges jegyek felismerését, gyorsabbá teszik az elemzést, ezáltal a megértést, az emlékezetbe vésést,
 - elősegítik az érdeklődés felkeltését,
 - javítják az ismeretszerző tevékenységgel kapcsolatos pozitív viszonyulást,
 - fokozzák a tanulók figyelmét.

Az esztétikai szükségletek kialakításának feltétele

Esztétikai szükséglet: pl. az esztétikai szemlélődés, élménybefogadás, az esztétikai alkotás igény; az esztétikai jelenségek reprodukálásának igénye; az ember saját megnyilvánulásaival kapcsolatos esztétikai igényesség

E szükségletcsoport messzemenően kihat az egyén életének sikerességére, eredményességére is. (Ha valaki képes magatartásának, környezetének, önmagának megfelelő esztétikai szinten való megjelenítésére, annak személyi kapcsolattartása, kapcsolatfelvétele is eredményesebb.)

Befolyásoló tényezők:

- ⇒ *a pedagógus magatartásának sajátosságai*
modellközvetítő szerep - személye és magatartása élményforrás
- ⇒ *a tanulók tevékenységrendszerének tartalmi, terjedelmi és szervezeti jellemzői*
 - ♣ esztétikai befogadótevékenység - esztétikai élmény befogadása, feldolgozása
 - ♣ esztétikai cselekvő tevékenység - műalkotás reprodukálása, esztétikumot hordozó produktumok létrehozása
- ⇒ *az alkalmazott módszerek*
a cél nem feltétlen az elsajátítás, hanem az *igénytámasztás*, ezért kényszerítő módszerekkel és leértékelő hatásokkal (merev osztályozás) nem érhető el eredmény.
 - ♣ *elemző beszélgetés, vita* - fejleszti az esztétikai érzéket, ítélőképességet, de ehhez az élmény többszöri felidézése, intellektuális feldolgozása szükséges.
 - ♣ *tanácsadás* - a tevékenységformák célirányos orientálása
 - ♣ *gyakoroltatás* - ezáltal szilárdíthatók meg a magatartásformák
- ⇒ *tárgyi-környezeti tényezők*
 - ♣ *demonstráló anyag*
 - ♣ *közvetítő eszköztár*
 - ♣ *tárgyi környezet*

Az egészséges életmód szükségleteinek megerősítését elősegítő tényezők

Az egészséges életmód szükségletei: rendszeres testmozgás, testedzés szükséglete, az egészséges életritmus, higiéniai szabályok betartása.

Jelentősége: az életvezetésre gyakorolt hatásában rejlik.

Feltételrendszere:

- ⇒ *az iskola légköre, hagyományai*
nemcsak az intellektuális teljesítmény kerül megbecsülésre
- ⇒ *a testnevelés tantárgyi hatásrendszerének célirányos felhasználása*
nem a teljesítmény dominál, hanem a mozgás, a mozgás megszerettetése játékos módszerek
- ⇒ *a higiéniai szokások ismeretbeli és tárgyi feltételrendszere*
ismeretbeli megalapozás, higiéniai szokások tárgyi feltételeinek biztosítása
- ⇒ *a család életmódja*
a család életmódja, életritmusa, napirendje, higiéniai szokások színvonala.

Szükség van a tevékenység szabályozására, de hogyan?

Figyelembe kell venni a tevékenység szabályozás törvényszerűségeit!!!

Az egyedfejlődés során változnak a tevékenység szabályozás törvényszerűségei, ha ezeket a változásokat nem vesszük figyelembe, nem követik az eljárások, eszközök a változást a célkitűzések ellentétes eredményhez vezetnek.

Az emberre *az aktivitás* születésétől kezdődően élete végéig jellemző.

DE különböző szakaszokból áll.

AZ AKTIVITÁS SZAKASZAI

1. Impulzív aktivitás
<i>bályozás</i>	<i>tárgyi-környezeti</i> <i>sza-</i>
detén szituatív	az egyedfejlődés kez-
hatások alatt áll, impulzív
jellegű,
2. Heteronóm szabályozású aktivitás	<i>szociális szabályozás</i>
2.1. Tekintélyi szabályozás alatt álló aktivitás	<i>tekintélyi szabályozás</i>
ben kialakul a
<i>csolattartás</i>
elfogadja a
vítésát ennek veti alá
lában	a gondoskodás következté-
<i>a felnőttekkel való kap-</i>
<i>másodlagos</i> <i>szükséglete</i>
tekintélyi irányítást és akti-
családban, óvodában, isko-
2.2. Szociális szabályozás alatt álló aktivitás
társ csoportok szerepe	<i>szociális szabályozás</i> a kor-
egyre inkább nő, kialakul
<i>a társakkal való</i> <i>kap-</i>
<i>szükséglete</i>
<i>csolattartás másodlagos</i>	

3. Autonóm szabályozású aktivitás
zérítés minőségének

belső vezérlésű aktivitás
minősége a heteronóm ve-
függvénye.

Nevelési tényezők: *kettős funkciót látnak el*, szabályozzák az aktivitást, formálják a személyiséget.

1. tekintélyi tényezők (*közvetlen nevelő hatások*)
szülők, nevelők
2. szociális tényezők (*közvetett nevelő hatások*)
kortársak kortárs csoportok - interakciók, kölcsönhatások (kölcsönös követelés, kölcsönös példaadás stb.)
3. feladatok (*közvetett nevelő hatások*)

Nevelési módszerek, eljárások: a közvetett és közvetlen nevelési hatásrendszer szervezésére szolgáló eljárások.

Kettős funkciót töltenek be:

- ⇒ *szabályozza* a tanulók aktivitását, magatartását, tevékenységét
- ⇒ *formálja* a magatartás és tevékenység személyiségbeli determinánsait

A nevelési módszerek alkalmazásával kapcsolatban felmerülő hibák:

1. *a túlszabályozás* önállótlanághoz, a kezdeményezőkézség csökkenéséhez, a személyiség önvezérlő lehetőségeinek elfojtásához vezet.
2. *szélsőséges spontanéitás* a pedagógiai irányítás hiánya a tanulóknál bizonytalanságot, rendszertelenséget vált ki, és ez a nevelési célnak ellentmondó asszociális-egoisztikus, vagy destruktív ösztönök megerősödését eredményezheti.

A NEVELÉSI MÓDSZER MEGVÁLASZTÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK:

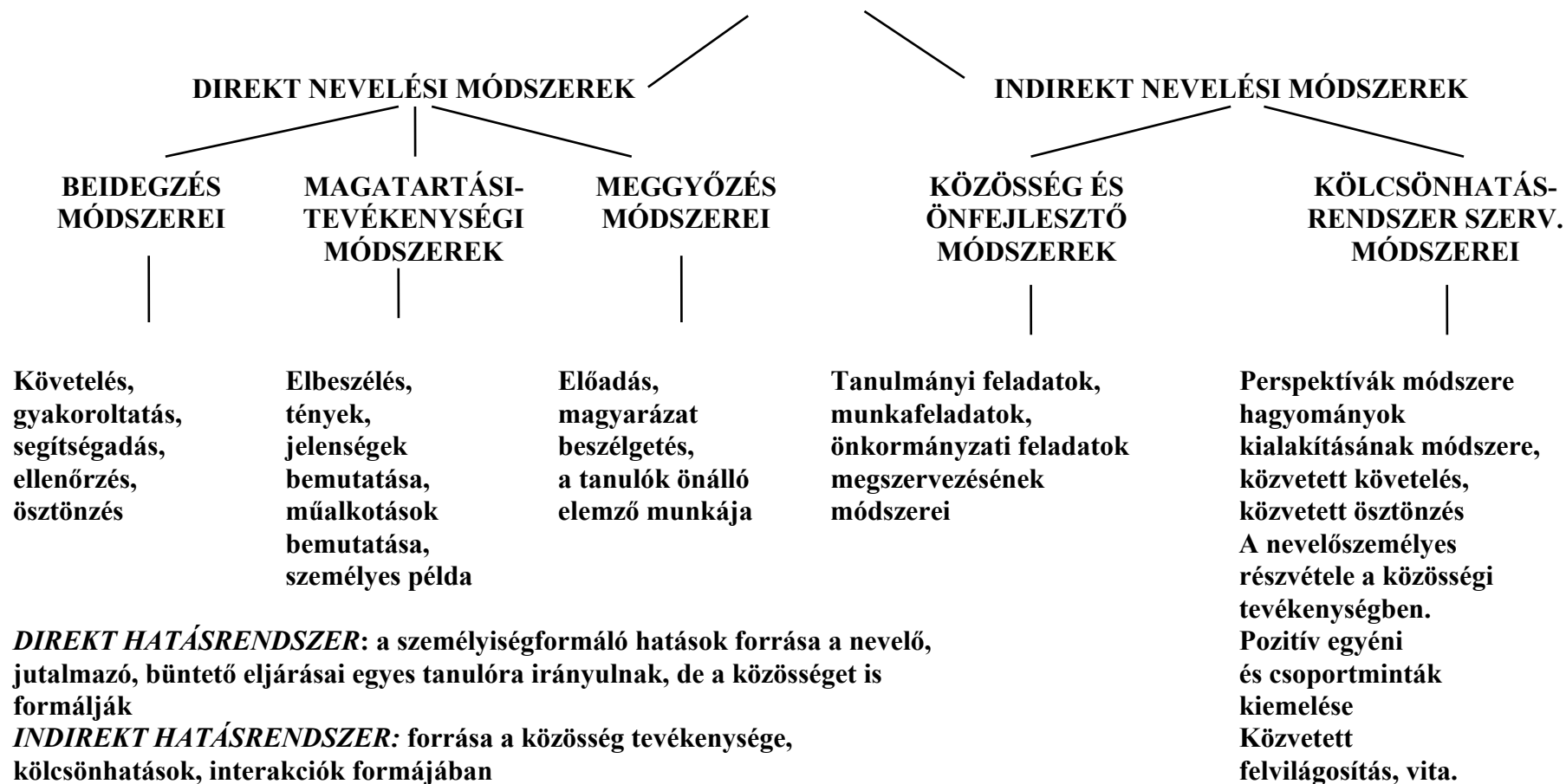
- a nevelés célja
- a nevelés konkrét feladata
- a pedagógus személyisége
- a pedagógus pedagógiai kultúrája
- a gyermek személyisége (egyéni, életkori sajátosságok)
- az osztályközösség

Hatásszervező funkció alapján a nevelési tényezőkhöz jutunk el (tekintélyi személy, feladat, kortárs csoport)

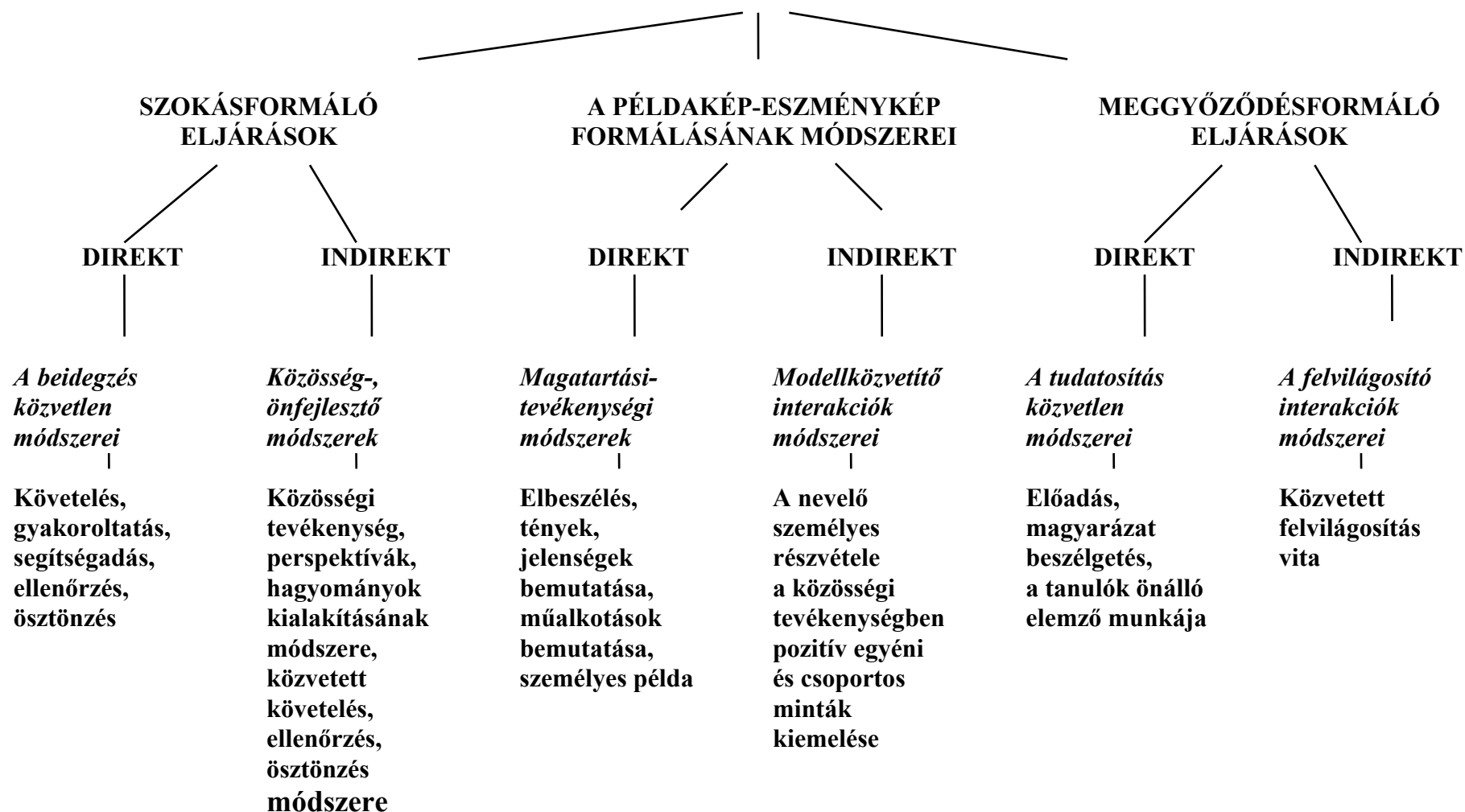
Személyiségfejlesztő funkció alapján a szükségletekhez (szokás, példakép, meggyőződés).

A módszereket ennek alapján csoportosíthatjuk hatásszervező és személyiségformáló funkciójuk szerint, és pedig:

NEVELÉSI MÓDSZEREK OSZTÁLYOZÁSA HATÁSSZERVEZŐ FUNKCIÓ SZERINT

NEVELÉSI MÓDSZEREK OSZTÁLYOZÁSA SZEMÉLYISÉGFORMÁLÓ FUNKCIÓ SZERINT

A nevelési módszerek funkcionális osztályozása alapján - mind a közvetlen, mind a közvetett módszercsoporton belül - három csoportot különböztetünk meg:

- ♣ szokások kialakítását szolgáló beidegző módszerek
- ♣ magatartási-tevékenységbeli modellek közvetítésére alkalmas példaképek, eszményképek kialakítását célzó módszerek
- ♣ a meggyőződés formálásában döntő szerepet játszó eljárások - a tudatosítás módszerei

Ezek egységes hatásrendszert alkotnak, egyik felé sem billenhet a mérleg.

Hiba:

1. ha a nevelési folyamatot egyoldalúan a tudatosító befolyásokra építjük - *pedagógiai intellektualizmus*
2. ha a beidegző hatások dominálnak - *pedagógiai naturalizmus*

Mindkét torzulás a magasabb rendű szükségletrendszer funkcióképességét érinti kedvezőtlenül.

A formai egyensúly megteremtés mellett a *tartalmi egység* megteremtése is nélkülözhetetlen.

A tartalmi-funkcionális egység akkor érhető el, ha a nevelési célnak rendeljük alá. Ez teremt összhangot a nevelési cél- és eszközrendszer között.

A módszerek alkalmazásának szabályai

1. A beidegzés közvetlen módszerei

a) *követelés*- megfogalmazzuk azokat a tevékenység és magatartásformákat, amelyek begyakorlását, szokássá alakítását célozzuk meg

Milyen legyen a követelés: reális fokozatos

A követelés formái: óhaj, kérés, tanács, csak igen indokolt esetben utasítás, parancs, tiltás.

b) *gyakoroltatás* - a magatartás és tevékenységformák begyakorlására szolgál. Alkalmazására a tanulók önkormányzati, tanulmányi és fizikai munkatevékenysége során van mód.

A gyakoroltatás megköveteli:

a gyerekek munkájának előkészítését, szervezését, vezetését
helyes elosztását,
a motiválást

Motiválásra van szükség, mert a kényszerűség elriasztja a gyerekeket a gyakorlási szituációtól.

Mi a motiválás pedagógiai funkciója?

amikor motiválunk lényegében a tanulók meglévő szükségleteit elégítjük ki azzal a céllal, hogy új, értékes szükségleteket építsünk be a személyiségbe.

Sokféle motiválási lehetőség kínálkozik ezek közül a legfontosabbak:

- ♣ *az érdeklődés* - egyéni és életkori érdeklődési irányok figyelembe vétele, a feladatok elosztása úgy, hogy egybeesessen az érdeklődéssel
- ♣ *a játékszükséglet* - *mozgásszükséglet*

- ♣ *az eredményesség szükséglete* - a tanulók igénylik az előrehaladást, az ismeretbővülés érzékelését, ezt úgy érzük el, hogy rendszeresen tudatosítjuk az elvégzett feladat eredményességét, vagy olyan problémahelyzetek elé állítjuk a gyerekeket, amelyek érzékeltetik számukra az előrehaladást.
 - ♣ *a változatosság iránti igény kielégítése* - a monotonia kerülése, a gyakoroltatás során variálni szükséges a tevékenység szervezeti formáit, eszközeit, módszereit
- c) *a segítségadás* - megkönnyíti a begyakorlás folyamatát
fontos szerepe van a pozitív tanár-diák kapcsolat megalapozásában

A segítőkészséget a nevelő magatartásának egyik fő attitűdjévé kell tenni, ami fel kell, hogy váltsa a gyakran eluralkodó "számonkérő" vagy "büntető" attitűdöt.

- d) *ellenőrzés* - a begyakorlási folyamat fenntartását biztosítja egyúttal visszacsatolást is jelent
szorosan összefonódik az ösztönzés módszerével (az ellenőrzés büntető jellegű eljárásokkal történő összekapcsolása erős szorongást válthat ki a tanulóknál)
- e) *ösztönzés* - jelentős szerepet töltenek be a beidegzési folyamat irányításában
alapformái: elismerés, elmarasztalás, jutalmazás, büntetés
osztályozás, szóbeli minősítés, bírálat, buzdítás, szóbeli és írásbeli dicséret
ösztönző funkciót tölthet be a nevelő értékelő metakommunikatív megnyilatkozásai, gesztusai, arcjátéka
- A jutalmazó jellegű hatások ————— kellemes érzelmi állapotot idéznek elő, fenntartására, illetve ismételt átélésére ösztönöznek
- A büntető jellegű hatások ————— negatív érzelmi állapotot indukálnak, a negatív élmény kerülésére ösztönöznek, korlátozva a már meglévő szükséglet kielégítését, a büntetett magatartásformák (a negatív élmény) kerülésére, a nevelő által kívánt magatartásformák produkálására ösztönöznek
- Komplex értékelés —————> olyan ösztönző eljárás, amelyet jogos elmarasztalás, büntetés esetén alkalmazunk, a negatív, büntetés jellegű értékelő elemeket pozitív, jutalmazó, biztató elemekkel egészítjük ki, a negatív értékelő elemeket instrukció, útmutatás formájában fogalmazzuk meg.

2. A magatartási-tevékenységi modellek közvetítésének módszerei

Példaképek, eszményképek beépítése

- a) *elbeszélés* - alkalmas arra, hogy élményszerű formában közvetítsen viselkedési tapasztalatokat
- b) *tények és jelenségek bemutatása* - az erkölcsi elvek és normák, a társadalmi elvárásoknak megfelelő magatartás és tevékenység eredményeinek, következményeinek bemutatása
- c) *műalkotások bemutatása* - helyesen megválasztott irodalmi, képzőművészeti alkotások, zeneművek, folyóiratok, filmek, amelyek segítenek példaképek, eszményképek élményszerű megjelenítésében

d) *a nevelő személyes példaadása* - a nevelő helyzetéből adódóan élmény és tapasztalatforrás a tanulók számára.

Hatása függ:

- ♣ szubjektív feltétel: személyi értékek, amelyek hitelesítik a nevelő pedagógiai és jogi fölérendeltségét
Ezek: szakmai, pedagógiai-pszichológiai felkészültség,
általános műveltség,
folyamatos önképzés,
erkölcsi magatartás
kultúrált megjelenés
igazságosság
tapintat a gyerekekkel szembe
- ♣ objektív feltétel: a társadalmi ranglistán elfoglalt hely (ez erősíti vagy gyengíti a nevelő fölérendeltségét)

3. A meggyőződés formálása közvetlen módszerei

A magatartás vezérlése különböző szintű szükségletek révén valósulhat meg: szokások, magatartási minták, és a meggyőzések szintjén. A meggyőződés formálás közvetlen módszerei a különböző tartalmú (erkölcsi, esztétikai, higiéniai stb.) *normák és eszmék közvetítésére, rendszerezésére, meggyőződéses elfogadására szolgálnak.*

a) *előadás, magyarázat, beszélgetés* - rendszeres tudatosító tevékenység, a normák, eszmék megismertetésére, rendszerezésére, tudatosítására szolgál. Alkalomhoz vagy tantárgyhoz kötött.

Meggyőzőereje függ: a pedagógus meggyőződésétől (a közömbösség nem kedvez a tudatosító munkának)

a kellő érvekkel történő alátámasztástól (frázisok elkerülése)
a következtetések realitás értékétől

b) *a tanulók önálló elemző munkája* - önálló munka adás a normák, eszmék értelmezésére, értékelésére, összefüggések elemzésére.

A közvetett (indirekt) nevelő hatások

A személyiség magasrendű ösztönző rendszerének kialakításában a kortársi csoportok, közösségek befolyásának kiemelkedő szerepe van.

E vonatkozásban az iskola feladata többek között:

- az erkölcsi ítélőképesség alakítása,
- az erkölcs gyakorlása a közösségi életben, a közös munkában

Közösségi tevékenységnek tekinthető minden olyan tevékenység (közösségfejlesztő, önfejlesztő tevékenység is), amely a közösség vagy az egyén szempontjából építő jellegű. Így az etikai töltésű tevékenység mellett a közvetlen etikai minőséget nem hordozó önfejlesztő tevékenységformák (pl. intellektuális tevékenység, esztétikai egészséges életmód fenntartására irányuló tevékenység) is ide sorolhatók.

Formai vonatkozásban: ezek a tevékenysége éppúgy lehetnek kooperációs jellegűek, mint ahogy individualizált formát is ölthetnek.

Legfontosabb tevékenységformák:

- ♣ önkormányzati tevékenység

- ♣ közös fizikai munkatevékenység
- ♣ csoportmunka

A közvetett nevelési módszerek lényeges kritériuma, hogy a nevelő eljárása valamely közösségi szükséglet kialakítását célozza meg, akár önfejlesztő, akár közösségfejlesztő tevékenységről van szó. Nem lényeges fogalmi jegy, hogy a közösség egészére vagy egy részére irányul-e.

Az önkormányzati feladatok megszervezésének módszer

Itt nyílik lehetőség a tanulók bevonására a közösség ügyeinek tudatos, rendszeres intézésébe és irányításába.

Pedagógiai színvonala függ:

- ♣ a feladatok tartalmától
- ♣ szervezeti formájától
- ♣ demokratizmusától
- ♣ és a tudatosságtól.

A tartalom álljon összhangba a közösség valós életszükségleteivel
ne formális feladatokból álljon,
ne csak rendfenntartó tevékenységre és verbális
aktivitásra szorítkozzon

Szervezetileg minden tanuló bekapcsolása biztosított legyen
a feladatok egyenlő eloszlása, ne csak végrehajtó
szerep jusson egyes rétegeknek
szervezeti modellek:

- *egyszemélyi
megbízatási rendszer*

(Hátránya: az
önkormányzati
tevékenység
individualizált,
Előnye: közvetlen
kapcsolat a tanuló
és a feladat között.)

- *munkacsoport*
kiküszöböli az egyéni
megbízatási rendszer
hátrányait, előnyeit
megtartja.

A fizikai munkafeladatok megszervezésének módszere

A közös munkatevékenység a beidegző hatás mellett kölcsönhatásokat is kivált a munkacsoport tagjai között.

A közös cél elérése megkívánja, hogy a csoport tagjai
figyelemmel kísérjék egymás munkáját, magatartását
értékeljék azt, követeljének egymástól, segítsék egymást stb.

A résztvevők közötti kapcsolat

- ♣ tárgyi
- ♣ vagy eszmei jellegű

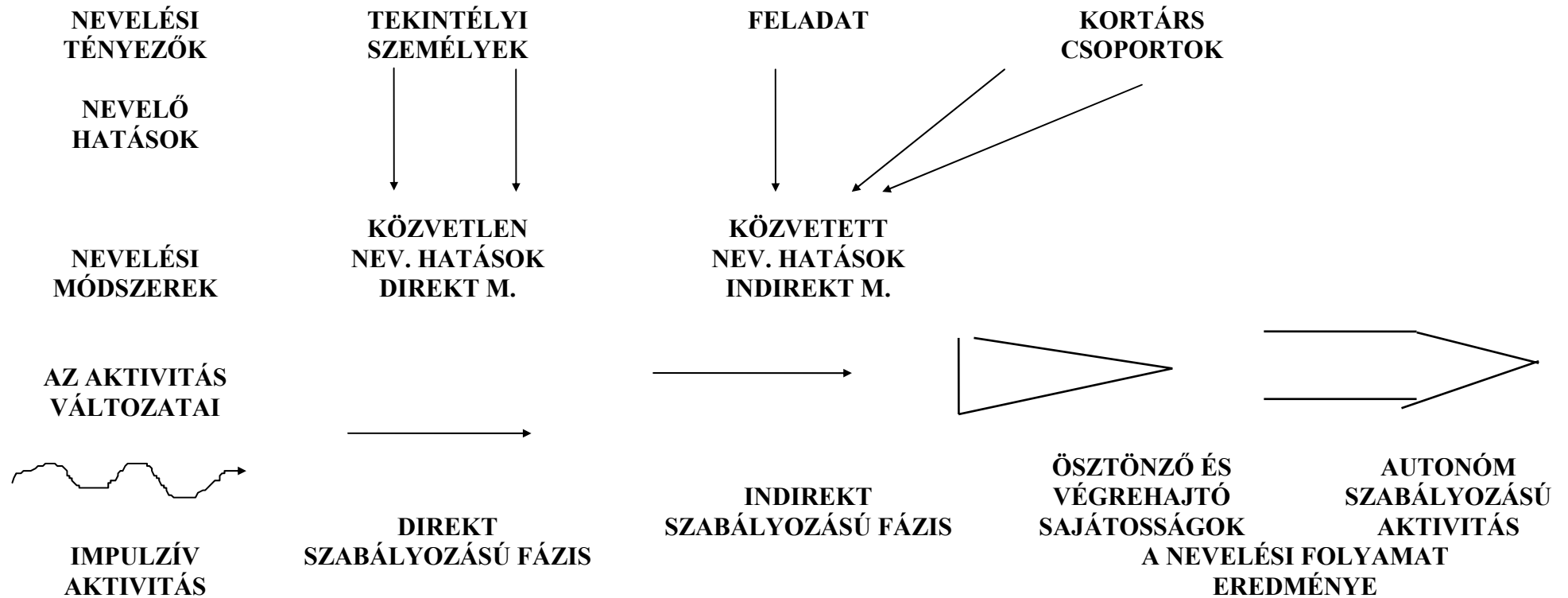
<i>Tárgyi jellegű</i>	ha tanulókat a munka tárgya, folyamata vagy eszköze kapcsol össze.
<i>Eszmei jellegű</i>	a résztvevők egymástól függetlenül ugyanazt a munkát végzik. (ebbe a kategóriába sorolható a mezőgazdasági munkák jelentős része.) Ebben az esetben eszmei kapcsolatot alakítunk ki a résztvevők között csoportos célok, feladatok kijelölése útján.
<i>Verseny szervezés</i>	nem elég körültekintő alkalmazása esetén a csoportegoizmus kialakulását segítheti elő.

Tanulmányi feladatok megszervezésének módszere

Az oktatás szervezeti formái és azok nevelő hatása közötti összefüggés.

- ♣ *Frontális munka* önmagában nem garantálja a tanulók kapcsolatát a tanulmányi feladattal, vagyis az intenzív, folyamatos, mindenkire kiterjedő munkavégzést. az együttdolgozás látszatát kelti, a gyenge réteg alig kap lehetőséget. Interperszonális kapcsolat nincs.
- ♣ *Egyéni munka* közvetlen kapcsolat a megoldandó feladattal, egyéni ütem, felelősségteljes munkavégzéssel kapcsolatban helyes munkaszokások kialakulását teszi lehetővé. Interperszonális kapcsolatok hiánya.
- ♣ *Csoportmunka* minden csoporttagra jut részfeladat, a munkafeladat közös, annak elvégzéséért az egész csoport felelős. A munkavégzés többnyire kooperációban történik. A tanulók a munkafeladattal és egymással is kapcsolatba vannak. (kölcsonös függőségi viszonyba kerülnek)
Kölcsonös függési és felelősségi viszony -
- a kapcsolatból való kilépés, nem megfelelő munkaintenzitás, a munkát zavaró magatartás ellen a munkacsoport tagjai fellépnek, hiszen a feladatmegoldásért mindannyian felelősek.
- ♣ *Páros munka* ugyanabba a kategóriába sorolható mint a csoportmunka. A különbség, hogy két tanuló kapcsolódik csak a feladathoz.

A SZEMÉLYISÉGFEJLESZTŐ ÉS MAGATARTÁSFORMÁLÓ NEVELÉSI FOLYAMAT ÖSSZEFÜGGÉSRENDSZERE

A PEDAGÓGIAI KÉPESSÉGEK

A pedagógus a tanítási-tanulási folyamat irányítója és szervezője. Munkájához magas szintű *szakmai ismeretre és képességekre* van szükség, e mellett azonban elengedhetetlen a *pedagógiai tudatosság* és az alapvető *pedagógiai képességek* megléte. Ezek a kommunikatív, a didaktikai és a szervező képesség.

- ◆ *A kommunikatív képesség* a kapcsolatteremtés, a közlés, tágabb értelemben az empátia képessége is.
- ◆ *A didaktikai képesség* abban nyilvánul meg, hogy hogyan képes valaki megtanítani valamit. Képes-e arra, hogy egy adott ismeretanyagot a tanulók fejlettségi szintjéhez igazítsa, érthetővé és megtaníthatóvá tegyen. A tudás átadásának képessége önálló képességstruktúra.
- ◆ *A pedagógiai szervezőképesség* az általános szervezőképesség speciális megjelenési formája. Olyan képesség, amely meghatározott célok érdekében képes mozgósítani a tanulókat.

A nevelési-oktatási folyamatban a pedagógus az ismeretátadáson, a munkaműveletek megtanításán keresztül feltétlenül formálja, alakítja a tanulókat, de hatása nemcsak ezzel az ismeretátadási tevékenységgel regisztrálható. Sok esetben magatartásformálásban jelentkezik és csak évek múlva mérhető, hogy milyen változást eredményezett a személyiség tulajdonságaiban.

A tanár egész személyisége, attitűdje, az ezek által kifejeződő értékek, - pl. a munkához való viszonya - modellnyújtó jellegűek, amelyről a tanuló eldönt-

heti, hogy követi-e vagy sem. És ebben a folyamatban nem a tekintély, a hatalmi szó az, ami arra inspirálja a tanulót, hogy azonosuljon a mintával. Ennek csak akkor van hatása, ha önmagában "kényszerítő" erejű, ha maga a minta, az érték az, ami meggyőzi őt annak követésére.

Éppen ezért a tanulás szociális oldala nem kevésbé fontos, mint az, amit tanítunk. A pedagógiai munkának nemcsak abban van nagy szerepe, hogy megtanítsa a fiatal mestersége fogásaira, de szerepet vállal abban is, hogy elősegítse a szakmai szocializációt. Elősegítse a szakmával kapcsolatos magatartási formák beépülését, hozzájárulva a társadalmi elvárások és szükségletek közvetítéséhez.

A tanár egyénisége, pedagógiai munkája és a tanuló személyisége; kettőjük kapcsolata meghatározóan befolyásolja a nevelőmunka kimenetelét. E kapcsolat alakulása a

nevelési stílus következménye. Nevelépszichológiai kutatások sora bizonyította, hogy a nevelési stílus szoros összefüggést mutat a tanuló teljesítményével, érdeklődésével, aktivitásával, munkafegyelmével és a munka iránti attitűdjével. Az ember csak akkor mozgósítja a magában rejlő pozitív erőket, ha nem érzel az énjét vagy önkoncepcióját fenyegető veszélyt.

Egy német vizsgálat eredménye is alátámasztja a személyes kapcsolat jelentőségét. A 11 és 20 év közötti tanulókkal végzett vizsgálat eredményét korcsoportok szerint osztályozták: a prepubertás (11-13 év), a serdülő (14-16 év) és az ifjú korra (17-20 év). Mind-egyik korcsoport pedagógus-eszménye a kedves és jóságos ember, aki megértő és bízik tanítványaiban, és személyes kapcsolatban van vele.

Ez azt bizonyítja, hogy a *biztonságérzés* (amit a gyermek számára a szeretet és jóság nyújt), az *elismerés* és az *érvényesülés* (amit a megértés, a bizalom és a személyes kapcsolat biztosít) az ember elemi, alapvető szociális szükségleteihez tartozik.

A pedagógiai képességek az eredményes pedagógiai munka alapját képezik. A személyiség olyan megnyilvánulásai, amelyek pedagógiai (nevelési-oktatási) szituációkban jelennek meg, és az egyes problémahelyzetek megoldását segítik elő. Az általános pedagógiai képességek mellett vannak speciális képességek is, amelyek megléte hozzájárul a nevelőmunka eredményességéhez. Ezek a képességek fejleszthetők, alapja az önismeret.

- kommunikációs képesség
- konstruktív vagy didaktikai képesség
- szervező képesség

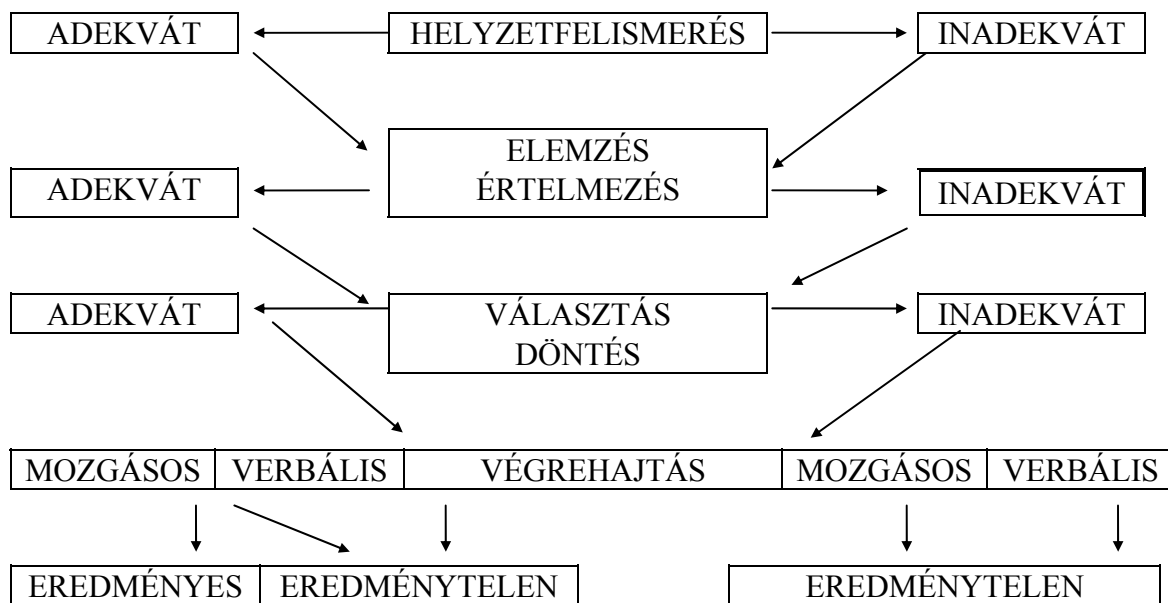
- helyzetfelismerési képesség
- döntési képesség
- alkalmazkodási képesség
- tolerancia és a kivárási képessége
- identifikációs képesség
- empátia képessége
- figyelemmegosztás képessége
- "játszani tudás" képessége

A helyzetfelismerési képesség

Pszichikai feltétele:

- ♣ a tudatos észlelés (megfigyelés)
- ♣ lényegkiemelés (logikus gondolkodás, összefüggések meglátása, okok keresése)
- ♣ jó emlékezet
- ♣ hipotézis felállítása (következmények számbavétele, viselkedésre gyakorolt hatásuk számbavétele)
- ♣ fejlett analízis és szintetizáló képesség
- ♣ alkotó fantázia ("pedagógiai képzelet", a helyzetmegoldások eredményeinek elővételezése)

A helyzetfelismerés - döntés - végrehajtás folyamata

(Adekvát = a valóságot reálisan észlelő, inadekvát = az adott relációt nem észlelő, helytelenül értelmező)

A döntési képesség

A változó helyzetek mindannyiszor valamilyen döntés elé állítanak bennünket. A jó döntéshez a helyzetfelismerésnél felsorolt összetevőket kell okosan felhasználni.

Alkalmazkodási képesség

A helyzetekhez való tudatos alkalmazkodás a személyiség megőrzésével, az ember és a környezet közötti összhang megteremtése érdekében.

A tolerancia és a kivárási képessége

Másság elfogadása. Bizonyos esetekben és határokig toleráljuk az eltérő viselkedésformát és tevékenységet, de megkívánjuk azon elemi szokások-szabályok betartását, amelyek az együttéléshez szükségesek.

Ehhez kapcsolódik a kivárási képessége - az egyéni, egyenlőtlen fejlődés következtében türelemmel kell lenni, kivárni minden egyes embernél azt az időt, ami a leghatékonyabb egy új hatás elindításához.

Az identifikációs képesség

Az identifikáció az *azonosulásos tanulás* folyamata, mivel a megfigyelt viselkedési mintákat követjük és alkalmazzuk.

A lelki azonosulás segíti a másik ember lelkiállapotának, cselekedeteinek megértését.

Az identifikáció folyamán a modellkövetés indoka lehet szeretetmegvonás, megerősítés stb.

Az empátia képessége

Olyan képesség, amelynek segítségével bele tudjuk élni magunkat a másik ember helyzetébe, lelkiállapotába. Az empátia és a pozitív érzelmi kapcsolatra épül.

A figyelemmegosztás képessége

A sokrétű pedagógiai munka elengedhetetlen feltétele. A magas gyereklétszám, a különböző tevékenységek egymással párhuzamos végzését igényli.

A "játsszani tudás" képessége

A gyermek önmagától nem tanul meg játszani erre is tanítani kell. A játékra való hajlandóság fontos a pedagógiai munkában.

AZ OSZTÁLYFŐNÖKI MUNKA²

Társadalmi változások és az iskola

A szakközépiskola szempontjából döntő jelentőségű a szakképzés most formálódó koncepciója, amely a gazdasági szerkezetváltás következtében alakuló követelményeket is körvonalazza. Számol azzal a körülménnyel, hogy a hagyományos nagyüzemi szakmák tartalma, technológiai háttere változik. Működik a munkaerőpiac, amely értékük, illetve kelen-dőségük szerint rangsorol a szakmák között. A piacgazdaság konkrét viszonyait és intéz-ményrendszerét jól ismerő, a munkafolyamatokat szervezni, irányítani tudó, jól felkészült szakembereket vár a gazdaság. Növekszik a kereslet az idegen nyelveket beszélő, a számító-gépet napi munkaeszközként használó szakemberek iránt.

A piacgazdasággal együttjáró munkanélküliségre is fel kell készíteni a fiatalokat. Al-kalmassá kell őket tenni a rugalmas átképzésre, fel kell készíteni őket a pszichikai terhek, az átmeneti munkanélküliség elviselésére, és az újrakezdeésre. És ez csak a képzés szakmai olda-la.

Mindezek kihatnak a képzés szakmai, tartalmi részére, - gondolunk itt a szakmacso-portos képzésre - de kihatnak a képzés más dimenzióira is, előtérbe kerül a felkészítés humán oldala. Nagyobb hangsúlyt kell fektetni a kommunikációs és interakciós képességek, a tanu-lók öndefiníciós képességeinek fejlesztésére. Így az általános és szakmai ismeretek és készsé-gek kialakítása mellett egyre hangsúlyosabb feladatként jelentkezik a team munkára való al-kalmasság, az emberekkel folytatott interakció képessége - az "emberi jártasságok" birtoklása, a flexibilitás stb.

Fel kell készíteni tanulóinkat arra, hogy tudatosan óvják fejlesszék testi és lelki egész-ségüket, ismerjék saját lehetőségeiket, legyenek képesek reális célok kitűzésére és elérésére, rendelkezzenek a harmonikus társas- és párkapcsolatok alakításának képességével. Ugyanak-kor szerezzenek kellő jártasságot az ismeretszerzés módszereiben, legyenek képesek önma-guk fejlesztésére, tanulmányaik folytatására, és sajátítsanak el olyan szaktudást, amely szé-leskörű és mobilizálható. Legyenek nyitottak az új ismeretekre, a munkaerőpiac diktálta vál-tozásokra, a reálisan felmért, időben végrehajtott pályaaorientációra, legyenek képesek önma-guk menedzselésére.

Az iskola pedagógiai célja, hogy a fiatalok érett, stabil, autonóm személyiségként jus-sanak el a felnőttkor küszöbére. Ebben a folyamatban az iskola csupán egyetlen nevelési té-nyező, amely ha kellő hatékonyságú, döntő befolyást gyakorolhat a tanuló személyiségének, életútjának alakulására.

Az osztályfőnök szerepe a ma iskolájában

Azok a gazdasági, társadalmi, politikai, tanügyi változások, amelyek az utóbbi évek-ben végbementek és napjainkban is zajlanak számos kérdést vetnek fel az osztályfőnöki mun-

² Rakaczkine Tóth Katalin: Néhány gondolat az osztályfőnöki munkáról. in.: Tanárok 2000 (szerk. Rakaczkine Tóth Katalin) Agrárszakoktatási Intézet, Budapest, A középfokú szakképzés módszertani és tájékoztató füzetei. 34. 1996.

kát illetően. Vajon mennyiben határozzák meg, illetve befolyásolják ezek a változások az osztályfőnöki munkát, az osztályfőnök tevékenységét?

Az osztályfőnök funkciói, feladatai sokrétűek, széleskörű, átgondolt munkát, tevékenységet igényelnek. Egyidejűleg kell adminisztrálóként működnie (ez a terület van a legkeményebb kontroll alatt, és itt a legegységesebbek az elvárások is), szaktanárként tevékenykednie és az osztályfőnök meglehetősen sokrétű feladatait is ellátnia.

Ez utóbbi az a terület, amelyen a pedagógus a leghatékabban élhet a személyisége adta lehetőségekkel, a legtágabb tere nyílik a kreativitásnak és spontánitásnak.

Elsősorban nem az osztályfőnöki órák tematikájában kell gondolkodnia, hanem a kapcsolatteremtés és annak ápolása, a támogató gondoskodás kell, hogy előtérbe kerüljön munkájában. Fel kell készíteni tanulóit a mindennapi konfliktusok kezelésére, az önértékelésre, önfejlesztésre, és ez túllép az osztályfőnöki óra keretein. Ez az a terület, ahol megfelelő pedagógiai tudás nélkül kevés esély van a sikeres tevékenységre, a sikerre, amely gyakran csak évekkel később igazolódik vissza, ha egyáltalán visszaigazolódik.

A változások az osztályfőnök szerepkörét is mélyen érintik. Az osztályfőnök megteheti ugyan, hogy tevékenységét csak a leghatékabban adminisztrációs teendőkre szűkíti le, de a tanítvány iránti felelősség ezt nem engedi meg.

Feladatait három nagyobb körben csoportosíthatjuk. *Az osztályban tanító tanárok munkacsoportjának felelőseként:* összehangolja az oktatásban közreműködő kollégák tevékenységét a nevelési feladatok megvalósítása érdekében, részt vállal a feltételek megteremtésében, gondozásában. *Személyi felelősként:* törekszik a tanulók személyiségének megismerésére, fejlesztésére: fő feladatának tekinti az alapvető emberi értékek közvetítését, segíti osztályát és az egyes tanulókat problémáik megoldásában, ellátja az osztály tanulójának érdekvédelmét, irányítja, támogatja pályaválasztásukat, továbbtanulásukat. *Tanulócsoporthoz felelősként:* közvetítő szerepet vállal a tanuló - tanuló, tanuló - tanár, tanár - iskolavezetés, iskola - szülői ház stb. között, és ellátja az osztály vezetésével kapcsolatos adminisztratív teendőket.

Mindenekelőtt az osztályfőnök dolga biztosítani a működés alapvető feltételeit, és ebbe nemcsak a tárgyi feltételek tartoznak, hanem a működés morális feltételei éppúgy, mint az is, hogy megfelelő személyközi kapcsolatok alakuljanak ki osztályában. Alapvetően az osztályfőnök munkáján, egyéniségén múlik, hogy a kezdetben véletlenszerűen kialakult csoport, hogyan és mennyire válik a tanulók közösségévé. Ez azért is fontos területe e tevékenységnek, mert a pedagógiai irányítással alakuló kortárscsoport fontos szerepet játszhat a fiatalok szocializációjában. Ezeknek az iskolai közösségeknek a gyengülése is hozzájárulhat ahhoz, hogy a diákok egyre inkább elszakadnak az iskolától, csapódnak más - különböző minőségű - csoportokhoz, közösségekhez, ahol úgy érzik elfogadják őket, megértik problémájukat, ahol kielégíthetik az összetartozás, a védettség iránti igényüket. Hogy ez milyen veszéllyel járhat jelzik az egyre növekvő számú és egyre súlyosabb nevelési problémák.

Természetesen a kérdés önmagában nem vizsgálható, nem szakítható el azoktól a problémáktól, amelyek egyre erősebben jelentkeznek. Gondolunk itt elsősorban a családok egzisztenciális gondjaira, a műveltség, a kultúra devalválódására, az agresszivitás terjedésére, amely elbizonytalanít felnőtteket, gyereket egyaránt. Nem kevés feladatot ró ez az osztályfőnökre. Meg kell próbálnia segíteni tanítványait a világban történő eligazodásban, életcéljuk megtalálásában, személyiségük stabilizálásában, társas és társadalmi lényé válásukban.

Az osztályfőnök egész tevékenysége, munkája kimondatlanul is értékeket közvetít, mintaként szolgálhat. Ahogy a tanulókkal való személyközi kapcsolataiban megnyilatkozik, amit elfogadható vagy ideális viselkedésnek tart, vagy ahogy az osztályban zajló konfliktusokat kezeli, mind-mind közvetítik osztálya felé az általa fontosnak tartott értékeket. Még az oly mindennapos kérdés is, mint a fegyelem, illetve az arról alkotott felfogása is tükrözi saját szerepelképzelését. A pedagógus saját maga számára értelmezi a tanár szerepéhez kötődő társadalmi viselkedésmintákat, és azt megítélése szerint súlyozza. Ez a szubjektív szerepdefiníció egyben kifejezi a pedagógus elvárásait a gyerekekkel szemben. Másként határozza meg a saját szerepét az, akinek az értékrendjében a teljesítményelv és az intellektuális értékek dominálnak, és megint másként az, aki abban látja az iskola fő feladatát, hogy kiegyensúlyozott, autonóm embereket neveljen.

A pedagógusszemélyiség kialakítása mindig a személyes értékrend megnyilvánulása és alakítása is egyben. Saját pedagógusegyéniségünk kialakítása mindnyájunk egyéni feladata, amelynek alapja a hitelesség, a kongruencia.

Az értékek pluralizálódása következtében a pedagógus feladata nem lehet egyszerűen egyfajta értékrend közvetítése. Az alapvető emberi értékek közvetítése mellett fel kell készíteni tanítványait az értékválasztásra is. Ez csak úgy lehetséges, ha ő maga képes a különböző világnézetek, értékrendek empatikus elfogadására, a saját értékrendjének hiteles képviselőjére, hozzájárulva a tanulók saját értékrendjének kialakulásához, és ezzel összefüggésben a tolerancia fejlesztéséhez.

Mindezek az iskolai nevelés követelményeként fogalmazódnak meg, realizálásukban az osztályfőnöknek osztálya szempontjából kiemelkedő szerep jut. A feladata ugyanis nem az, hogy az általa helyesnek vélt értékre tanítson, hanem az hogy helyes *értékalkotásra* tanítson, hogy hozzásegítse tanítványait saját értékrendjük kialakításához. Ez a pedagógustól nemcsak azt követeli meg, hogy toleráljon más értékeket is, nemcsak azt, hogy hitelesen megismertessen tanulóival más értékrendeket, hanem hogy a különböző értékek ütköztetésével hozzásegítse őket egyéni értékrendjük kialakításához és képviselőjéhez. Saját értékrendjének meggyőző képviselőjével segítheti csak tanítványit abban, hogy megtanulják mások értékeinek tiszteletét, és saját értékeik képviselőjét.

A pluralizálódó iskolarendszerben azonban ezek sem ilyen egyértelműen jelennek meg. Az osztályfőnök szereprendszere konkrét iskolától is függ. Például a most kialakulóban lévő keresztény szellemű, nem egyházi iskolák esetében megjelenhet az osztályfőnöknek egy sajátos, ideológiát felvállaló szerepe is. Egy önkormányzati iskolában azonban a különböző értékek, ideológiák elfogadása és a saját értékrend hiteles képviselője, az empátián, a tolerancián, a kölcsönös tiszteleten alapuló értékorientálást jelenti. Ez pedig a tanár - diák kapcsolat alapvető változását feltételezi. Ilyen értelemben csökken a tanár kompetenciája, mivel a tanuló saját értékrendjének kialakításához csak hozzájárul.

Az osztályfőnöknek saját osztálya értékrendjének kialakításában is szerepe van, az alapvető diákszerepek a hozzá való viszonyban jönnek létre. A legfőbb magatartási és kommunikációs modellé ő válik, ő határozhatja meg az osztály viszonyát a tudáshoz, az iskolához, a tanuláshoz. Természetesen nem úgy, hogy az ő értékrendjét és magatartását veszi át az osztály, hanem oly módon, hogy mindezek az értékek a vele folytatott interakcióban alakulnak ki. Az ő közreműködésével, segítségével alakulnak a személyközi viszonyok, alakul csoport-

tá vagy közösséggé az osztály, és ez visszahat az osztály tagjainak közérzetére, arra, hogy miként képesek feladataikat megoldani, hogy milyen önmagukhoz és a társaikhoz való viszonyuk stb.

Az osztály, mint csoport számára az osztályfőnök a legfontosabb "vonatkozási pont". Meghatározó az egyénisége, gondolkodásmódja, stílusa, viselkedése pozitív vagy negatív mintaértékű. Az osztályfőnök képviseli a gyerekek számára legközvetlenebbül az iskolát, mint intézményt. Ő az, aki közvetíti az iskola elvárásait, és ő az, aki az iskola és a diákok közötti konfliktushelyzetekben döntő szerepet játszik.

Az osztályfőnök az a tanár, aki a szülő számára is a legközvetlenebb kapcsolódási pontot jelenti család és iskola között. Közvetíti az iskola elvárásait a család felé, és közvetíti a szülő, illetve a gyerek igényeit, elvárásait az iskola felé.

A piactudomány igényei természetesen az iskolát sem kerülik el, és ez nemcsak ott és akkor jelentkezik, amikor a gyerek munkába akar állni, hanem már korábban. Az osztályfőnök tevékenysége ebben a vonatkozásban is segítő és közvetítő lehet. Egyrészt egyénenként ismernie kell osztálya tanulóit, képességeit, másrészt ismernie kell a helyi társadalom igényeit, lehetőségeit, a szülő, a gyermek igényeit. Meg kell jegyezni azonban, hogy az osztályfőnök közvetítő szerepe sem problémamentes. Amíg a pedagógus ez irányú szerepe az iskolai követelmények közvetítésére korlátozódik, addig úgy tűnik minden simán megy. Konfliktusokkal járhat viszont, ha szülő, mint kérdező, mint igénybejelentő lép fel és mi nem vagyunk felkészülve, hogy hogyan kezeljük ezeket a hatásokat. Számolni kell azzal, hogy a család, az iskola és a tanuló érdekei nem esnek szükségszerűen egybe. És ez más fajta tanári magatartást kíván.

Ugyanakkor a pluralizálódó iskolarendszerben az egyes iskolák is befolyást gyakorolnak az osztályfőnök ez irányú tevékenységére. Nem szükségszerűen ugyanaz a szerepe egy osztályfőnöknek pl. egy nyitottságra épülő iskolában, amely a környezetfüggést nem csak elviseli, hanem azt saját programjába beépíti. Ebben az esetben az osztályfőnök számára megnő a szülőkkel való kapcsolat jelentősége, hiszen a szülők igényeinek bevonása az iskola működésének alapfeltétele. Más a pedagógus szerepe egy olyan iskolában, amely maga építi programját, tantervét, ez függ a kívülről jövő és a családi ház felől jövő értékektől, igényektől. Ebben az esetben további elemmel gazdagodik az osztályfőnök funkciója. A szülőket is be kell vonni ebbe a folyamatba, nem elég csak az elején egyeztetni, ez permanens együttműködést igényel.

Ha abból az alapállásból indulunk ki, hogy az osztályfőnök felelős az osztályában tanuló gyerekek fejlődéséért és ennek érdekében szükséges valamilyen koordináló tevékenységet ellátnia, a gyerek érdekében a szülőkkel, a tanárkollégákkal együttműködni, akkor ebből egyértelműen következik, hogy az osztályfőnök nemcsak az adott osztályba járó gyerekek vezetője, hanem az osztályban tanító tanároké is. Az ismeretcentrikus oktatásban a hangsúly az egyes szaktárgyak tanításán, minél tökéletesebb elsajátításán volt. A szakmódszertani ismeretek fejlesztésére szaktárgyi munkaközösségek szerveződtek. A képességek fejlesztése, a személyiségfejlesztés azonban nehezen képzelhető el egy-egy tantárgy keretében. A gyerekek fejlődéséért az osztályfőnök a felelős, de munkáját csak a tanárkollégákkal közösen végezheti eredményesen. Az osztályban tanító tanároknak közös feladata, hogy X-nek oldódjon a szorongása, Z-nek javuljon a beszédkézsége stb., és ennek egyik megközelítési módja, ha az osztályfőnök, aki legjobban ismeri osztálya minden egyes tagját összefogja az osztályban tanító tanárokat egy igazi, fejlesztő teambe. Elsősorban néhány alternatív iskolában találko-

zunk ezzel, de úgy tűnik egyre inkább terjed az osztályfőnöki szerepnek ilyen jellegű értelmezése. Ezekben az iskolákban az osztályfőnök két, nagy óraszámú szaktárgyat tanít, pontosan azért, hogy minél több alkalma legyen tanítványainak megismerésére, a kapcsolat kiépítésére. Teamvezetőként pedig (heti 1-2 óra) hospitálhat az osztályban tanító tanárok óráin, akikkel közösen havonta legalább egyszer megbeszéli az osztályközösség aktuális helyzetét, a tanulók összehangolt fejlesztési programját.

Ezek a kezdeményezések is azt jelzik, hogy az osztályfőnök cselekvési tere elég szűknek bizonyul, ha nem kap kellő támogatást, együttműködést a kollégáktól. Támogató családi légkör hiányában, osztálycentrikus, egyoldalú szaktanári közreműködés túlsúlya mellett az osztályfőnöki munka kényszerpályára szorul.

Az osztályfőnök tevékenysége és az osztályfőnöki óra

Az osztályfőnöki munka tartalmi vonatkozásait több tényező határozza meg, illetve befolyásolhatja. Ezek:

1. *Jogszabályok* (oktatási törvény és vonatkozó rendeletei, az ezek alapján készült helyi nevelési program, helyi szervezeti és működési szabályzat);
2. *Társadalmi és helyi környezeti tényezők* (a nemzet oktatás- és ifjúság politikája, a család, a lakóhely, a kortársak, a kortársi környezet);
3. *Speciális pedagógiai vonatkozások* (a tanuló személyisége, háttérstruktúrájának személyiségalkító szerepe, az osztályfőnök személyisége, felkészültsége, nevelési módszerkultúra helyi szintje, az osztály személyiségalkító szerepe, a tantestület, az osztályban tanító kollégák stb.)

Munkája azonban nem akkor kezdődik amikor belép az osztályba, hanem jóval korábban, az előző tanévben. Amennyiben az iskola nyílt napot, tájékoztatót tart az érdeklődő gyerekeknek, szülőknek ésszerű, ha a majdani osztályfőnök az, aki ezt az ismertetést megtartja, körülvezeti a szülőket, diákokat az iskolában. A szülői tájékoztatón történő bemutatkozás és aktív szereplés a leendő osztályfőnök első megnyilatkozása, a kapcsolatfelvétel a szülőkkel, és az ilyen korán történő bemutatkozást, tájékoztatást a család igen pozitívan fogadja.

Amennyiben a tanulók jelentkezését felvételi vizsga követi, jó ha ebben részleges döntési szerephez jut az osztályfőnök. A felvételi vizsgák figyelemmel kísérése során megkezdheti ismerkedését leendő növendékeivel. A felvételi döntésben való részvétele pedig kialakítja a majdani tanítvány sorsával való azonosulás első csiráit. A felvételi döntések után pedig már ő tarthatja meg a felvetteknek szóló, tanév végén szokásos iskolai tájékoztatót. Az időrendben következő beiratkozáskor - ami már az osztályfőnök kizárólagos feladata lehet - személyes kontaktus teremthet valamennyi tanítványával. Az új tanév megkezdése előtt táborozást, kirándulást vagy valamilyen közös programot szervezhet augusztus utolsó napjaira, amennyiben kialakult ilyen szokásrend az iskolában. A gólyatáborok rendszere elősegítheti, hogy - nem iskolai keretek között - megismerkedjen tanítványaival, és az itt szerzett közös élmények pedig a kapcsolat további alakulására is kihatással lehetnek. A gyerekeknek is segítséget adhat egymás és a felsőbb osztályok tanulóinak megismerésére, a kapcsolatteremtésre. Ez az iskolával való első komolyabb találkozás segítheti a tanuló beilleszkedését az iskola

rendjébe, elvárásaiba. Az ilyen nyár végi táborozás tulajdonképpen még a felsőbb évesek számára is egy fajta ráhangolódás az iskolára, az elsősöknek pedig azt jelentheti, hogy szeptember elején, amikor átlépi az iskola kapuját, nem érzi magát elveszítettnek, már vannak ismerősei, és ez átsegíti őket az első nap, az ismeretlentől való félelem, szorongás érzésén.

Ahhoz, hogy az ilyen táborok betöltsék azt a funkciót, amelyet célul tűztek ki az osztályfőnöknek még a tábor előtt fel kell készülnie. Jó, ha minden egyes gyerekről, aki osztályának tagja van fényképe és tudja, hogy kit mi érdekel. Így a táborban való találkozás nem adhoc jellegű és a gyerekek az első perctől kezdve érzik, hogy osztályfőnökük érdeklődik irántuk, figyel rájuk.

A tanév megkezdése után már az iskola hagyományai és belső szabályzata az, ami keretet ad a további teendőknek. Ezekre már az előzőekben utaltunk. Az osztályfőnök szerteágazó tevékenysége több oldalról megközelíthető, többféleképpen megoldható, de munkájának elengedhetetlen feltétele a biztos értéktudat, kongruens és tanítványai szemében mintakövetésre alkalmas személyiség. Sokféleképpen lehet valaki jó osztályfőnök. Van, aki gondos anyaként törődik tanítványai minden gondjával, bajával, örömeivel, az élet mindennapi kérdéseiben segít eligazodni tanácsaival, és elfogadó szeretete ad segítséget, biztatást növendékeinek, hogy önmaguk lehessenek. Van, aki rendszeresen viszi tanítványait túrázni, táborozni, és ezeken az együttléteken kimondatlanul is neveli diákjait a természet szeretetre, a felelősségre, együttműködésre, egészségre, szépségre. Van, aki hobbijának szenvedélyét osztja meg tanítványaival stb. Természetesen jó, ha ezek a tevékenységek minél komplexebbek, de az osztályfőnöknek fel kell tudni mérnie, mire képes, mi az amihez saját személyiségében megfelelő alapot talál.

Az osztályfőnöki óra az osztályfőnök munkájának intézményes kerete, amely lehetőségei szerint részt vállal az osztályfőnöki funkciók ellátásában. Ekkor van lehetőség a mindennapos hivatalos közlésekre, de az osztály közéletének is ez a legfontosabb színtere. Itt lehet megbeszélni az aktuális feladatokat, programokat, gondokat. Ennek az órának a keretében van lehetőség az osztály, az iskola, a társadalom életében lezajló, a tanulókat foglalkoztató aktuális problémák megbeszélésére. Hangsúlyos szerephez jut a szociális tanulás, amelynek során a tanulók saját élményeiken keresztül szerezhetnek tapasztalatokat. Az órán folyó beszélgetések alkalmával módjuk nyílik saját szociális (kommunikációs, empátiás, konfliktuskezelési stb.) képességeik fejlesztésére.

Egyik lényeges színtere a gyerekek egymáshoz és az osztályfőnökhöz való viszonya alakításának. Az osztályfőnöki óra konkrét tartalmában fontos helyet foglal el a tanulók mindennapi élettapasztalatainak elemzése. Szerepet vállal az egyes diákok, tanulócsoportok, diákok és tanárok stb. között az osztályban, iskolában vagy azon kívül (pl. család) kialakuló konfliktusok elemzésében, feloldásában, a tapasztalatok általánosításában, tanulságaik hasznosításában. Szerepe lehet az osztályfőnöki óráknak az önismeret fejlesztésében, ami az egészséges személyiség kialakulásának nélkülözhetetlen feltétele.

Az osztályfőnöki óra egyik legfontosabb funkciója, hogy részt vállaljon a tanulók iskolában és iskolán kívül szerzett tapasztalatainak feldolgozásában, segítse a fiatalok eligazodását az ellentmondásos valóságban, orientáljon az értékek világában.

Az osztályfőnöki óra az osztály közösségi életének fórumaként is szolgál, ahol lehetőség van a demokrácia játékszabályainak elsajátítására. Tartalmának és metodikájának megvá-

lasztásában az osztályfőnök teljes szabadságot élvez. A középiskolák számára készült (Ajánlás a gimnáziumi neveléshez, 1988., Nevelési program a szakképző intézményekben, 1989.) nevelés egészét orientálni kívánó ajánlás az osztályfőnöki órák tematikájára is tartalmaz javaslatokat. Kultúrterületenként csoportosítva a nevelési tartalmakat, az azokhoz kapcsolódó értékeket, fejlesztendő tulajdonságokat, képességeket, készségeket, attitűdöket. Természetesen a dokumentumban felvázoltak feldolgozása nem lehetnek csak az osztályfőnöki órák vagy csak az osztályfőnök feladata, megvalósításában az egész nevelőtestület kell, hogy részt vállaljon. Az osztályfőnök feladata, hogy az adott feltételrendszer ismeretében, saját személyiségének lehetőségeit, osztálya érettségi szintjét, érdeklődését, szükségleteit figyelembe véve eldöntse, hogyan aktualizálja az adott tanévben a rá háruló pedagógiai feladatokat.

A nevelési célok megvalósítása mint említettük az egész nevelőtestület felelőssége, de az adott osztályban az osztályfőnök az, aki ezt a munkát koordinálja ő az, aki az osztály minden egyes tagjának egyéni fejlődéséért felelős. Az osztályfőnöki tevékenység konkrét meghatározása iskolai szinten képzelhető el, a tényleges tevékenység megtervezése, gyakorlati megvalósítása az osztályfőnök feladata kell, hogy legyen - saját személyisége, az osztály mindenkori összetétele, az iskola típusa, a helyi társadalom figyelembevétele, teljes rugalmassággal kezelve tartalmat, időkeretet, szervezeti formát, módszereket. "...mindegyik pedagógus szuverén joga, hogy saját pedagógus-lelkiismerete szerint, szilárd pedagógiai tudása és tapasztalata alapján alakítsa ki és valósítsa meg saját nevelési programját..." (Mészáros, 1991. 35.) Ez a rugalmasság az egész osztályfőnöki tevékenységre éppúgy érvényes, mint az osztályfőnöki órákra. Az osztályfőnöki óra fontos fórum lehet egy osztály életében. Tartalmára vonatkozóan, mind a diákok, mind a tanárok kezdeményezhetik az egyes témák napirendre kerülését. Kötetlen formában, változatos módszerekkel, de szükség van rá.

A pedagógus személyisége egy felmérés tükrében

Az osztályfőnök a nevelés kulcsembere az alapfokú és a középfokú oktatási intézményekben egyaránt. Tevékenysége sokágú kapcsolatrendszerre épül, amelyben támaszkodnia kell az iskolán belüli nevelési tényezők összességére, valamint mindazokra, akik a rábízott gyermekek neveléséért valamit tehetnek, valamilyen szinten érdekeltek. Ez utóbbiak közül legjelentősebb partner a család. A harmonikus együttműködés a szülői házzal munkájának legfontosabb támasza. Az osztályfőnök kulcsszerepének jelentőségét általában elismerik az iskolában, a szülői házban egyaránt, hiszen ő az összekötő kapocs a gyerekeket tanító tanárok és a szülők között. Munkája komplex jellegű, a gyerekek személyiségének egészére irányul. Fejlődésüket irányítani és követnie kell több éven keresztül, és ez csak úgy képzelhető el, ha tanítványainak megismerésére módszeresen törekszik és munkáját az érintett felekkel (tanárkollégák, szülőkkel stb.) összehangoltan végzi. Ehhez megfelelő kapcsolatteremtő, együttműködő készséggel kell rendelkeznie.

Pályakezdő tanároknak visszajelzéseik szerint általában gondot okoz a felnőttekkel és a gyerekekkel való differenciált, sokrétű tevékenység.

A különböző felnőtt és gyermekszemélyiség befolyásolása, szemléletformálása, illetve a kollégákkal, családdal való konszenzusra törekvés nem történhet másképp, mint hogy az osztályfőnök elfogadhatja magát az említett partnerekkel. Tevékenységében éppúgy szerepe van a szakmai felkészültségnek, mint a pedagógiai, pszichológiai ismereteknek, illetve a vonzó, meggyőző emberi magatartásnak. Alátámasztja ezt a megállapítást annak a vizsgálat-

nak az eredménye is, amelyet Herkely János hallgatónk végzett egy Nógrád megyei 662 lelket számláló kis településen. (Herkely 1996.) A vizsgálat eredménye az előző fejezetekben tárgyalt osztályfőnöki tevékenységben történt változások bizonyos vonatkozásaira is felhívja a figyelmet. A dolgozat témája a pedagógusok presztízsének vizsgálata egy adott településen. A vizsgálatban tanárok, szülők és tanulók egyaránt részt vettek, és a lakosság 28%-át tették ki.

A szülőknek adott kérdések között szerepelt egy olyan is, amely lehetőséget adott annak kifejtésére, hogy milyen változás szolgálná leginkább a pedagógusok presztízsének növekedését.

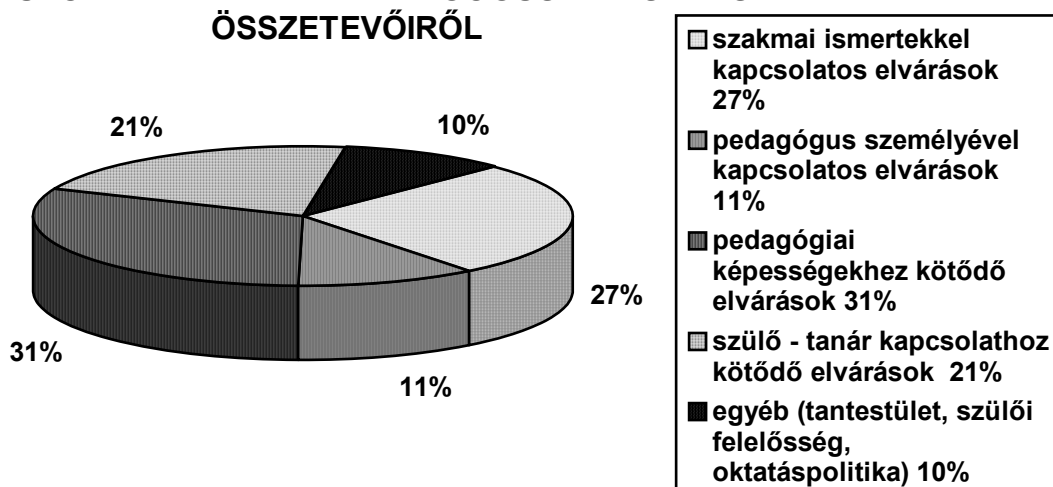
A megkérdezettek 27%-a véli úgy, hogy a tanároknak kell magasabb képzettségre és nagyobb szaktudásra szert tenni ahhoz, hogy megítélésük pozitívan változzon. 11% a pedagógusok példamutató életét hangsúlyozza iskolán belül és kívül. A kérdésre adott válaszok szoros egybeesést mutatnak a kongruencia, a tanári munkában oly fontos hitelességgel.

21%-uk a rendezett, közvetlen és őszinte szülő - tanár kapcsolatban látja a kérdés megoldását. A rendszeres párbeszéd nagyobb bizalom kialakulását eredményezheti mindkét félnél, és ez az első lépés egy együttműködésre épülő kapcsolat kialakításához. 19% azt tartja a legfontosabbnak, hogy a pedagógus pályára csak gyermekszerető, a diákokat megértő és hivatástudattal rendelkező emberek kerüljenek. E csoporthoz sorolhatjuk azokat a válaszokat is (a vizsgált mintában ez 12%), amelyek a fegyelmezés és a tekintély problematikáját ölelik fel, és alapvetően arra hívják fel a figyelmet, hogy még elég szép számmal találkozunk a hagyományos drill módszerekkel.

A válaszokból egyértelműen kitűnik, hogy nemcsak a szakmai tudást tartják fontosnak a szülők, hanem a gyerekkel való bánásmód és bántani tudás kérdését is. A vizsgált személyek 6%-a a szülők felelősségére hívja fel a figyelmet, illetve a tanári kar egységének fontosságát hangsúlyozzák, valamint azt, hogy a pedagógusok egymás munkáját is becsülik meg, hiszen csak így várhatnak a kívülállóktól is megbecsülést. 4% szerint olyan politikai változásra van szükség, amelynek révén nagyobb hangsúly kerül az oktatásügyre.

A kapott adatokat csoportosítva a szülők elvárásai a következőképpen fogalmazódnak meg:

A SZÜLŐK VÉLEMÉNYE A PEDAGÓGUSI PRESZTÍZS ÖSSZETEVŐIRŐL

A pedagógus személyéhez, illetve a pedagógusi képességekhez kötődő szülői elvárások (összességében 42%) csak alátámasztják, hogy a jó osztályfőnöki munkához nem elegendő a szaktárgyak még oly magas ismerete, ha nem kapcsolódik hozzá pedagógiai, pszichológiai ismeret. A pedagógusi munkában a felkészült nevelő és jó szaktanár együttesét kell hangsúlyozni. A kettő természetesen mereven nem választható szét, mégsem ugyanaz. Az első szerep gyakran másfajta beállítódást és készségeket kíván meg, mint az utóbbi. Tanárjelöltjeink többnyire még mindig túlsúlyban a szaktanári szerepre kapnak felkészítést. Az osztályfőnöki munkakörben viszont az előbbi a meghatározóbb. Mégsem nélkülözheti a jó osztályfőnök a jó szaktanári felkészültséget. Hiszen a nevelés leghatékonyabb eszköze a személyes példa. A tudás átadására szerveződött intézményben pedig csak a tudás tekintélyt vonzó példájával lehet eredményesen nevelni.

A szülői válaszokból egyértelműen kiderül a gyermekközpontú beállítódás fontossága. Azt várják a pedagógustól, hogy ne a szaktárgyat akarja tanítani hanem a gyereket. Ha nem is pontosan így fogalmazódik meg a válaszokban, de fontosnak tartják, hogy a pedagógus figyeljen a gyermekükre, megértő gondoskodással, türelemmel foglalkozzon velük. A másik személy elfogadása, megértése, az empátia képessége nem véletlenül kerül a legfontosabb személyiségjegyek közé, mint azt a külföldi és a hazai vizsgálatok egyaránt alátámasztják. Hiszen a személyiség csak ott fejlődik igazán, csak ott van lehetősége a kibontakozásra, az eredményes ismeretelsajátításra, ahol a gyermek biztonságba érzi magát, ahol megértést kap, és ahol érzi, hogy elfogadják őt teljes személyiségében, rossz és jó tulajdonságaival együtt.

A pedagógus személyével kapcsolatos elvárások a személyes példa fontosságát hangsúlyozzák, amelyekből egyértelműen kitűnik a szülők elvárása. A pedagógusnak, az osztályfőnöknek szilárd erkölcsi értékrenddel kell bírnia. Ezt azért is tartjuk fontosnak kiemelni, mivel csak ez esetben válhat jellemző tulajdonságává a határozottság, a következetesség. Ezek hiányát már a kisiskolás is megérzi, és talán azt is mondhatjuk megszenvedi. Hiszen a határozatlanság és következtelenség maga után vonhatja az igazságtalanságot, az ingerültséget, a szándékos vagy akaratlan megalázást stb. Az ilyen nevelő keze alatt levő gyerekek pedig könnyen lelkileg sérültté válhatnak.

A kapcsolattartás a szülőkkel, a gyerekekkel, a kollégákkal stb. az osztályfőnök preferált tevékenysége közé tartozik. Mint a szülői válaszokból is kiderül, igénylik az osztályfőnökkel való jó kapcsolatot. Ebben az osztályfőnök részéről meghatározó szerepe van a toleranciának, a diplomáciai érzéknek, a konfliktuskezelésnek stb.

Természetesen a szülői válaszok nem érintenek minden személyiségvonást, amelyek fontosak lehetnek e tevékenység gyakorlása közben, de egy alapvető tényezőre ezek a válaszok is felhívják a figyelmünket. Arra, hogy a nevelő munkában nélkülözhetetlen pedagógiai képességek gyakorlására megfelelő terepet kell biztosítani a képzés során. Mind nagyobb szerepet kell, hogy kapjanak az önismereti-, a kommunikációs-, a személyiségfejlesztő tréningek (empátia fejlesztéssel, kapcsolatteremtő játékokkal stb.), az iskolai pedagógiai események elemzése az osztályfőnöki órától, az osztálykiránduláson keresztül a családlátogatásig a fegyelem kérdésétől a konfliktuskezelésig stb.

A társadalmunkban végbemenő változások, a pluralizmus egyre nyilvánvalóbb térhódítása, az értékek válsága, a politikai és gazdasági változások pedig *szemléletváltásra* kényszerítik a pedagógia elméletét és gyakorlatát egyaránt. A változások nem maradnak az iskola kapuján kívül, és mind tartalmában, mind módszereiben a tanári, illetve az osztályfőnöki tevékenység felülvizsgálását igénylik.

Mindezek további következtetésre adnak alkalmat. A hagyományos iskolai értékek mellett teret kell, hogy kapjanak az újonnan megjelenő értékek is, de ez természetesen nem jelentheti, hogy a pedagógus lemondjon a szemléletformálás lényegi részét képező orientálásról. Hiszen a mindennapi élet problémáival, a gazdasági, társadalmi változás okozta bizonytalansággal, a félelemmel, az ezek nyomán megfogalmazódó kérdésekkel nem hagyhatjuk magára tanulóinkat. Segítenünk kell nekik az eligazodásban, az őket érintő tájékozódásban, állásfoglalásban. E tevékenységhez segítséget csak olyan formában kaphat a jelölt, ha a képzés során hozzásegítjük önismeretének fejlesztéséhez, saját szerepelképzelésének megfogalmazásához. Ha egyetemi tanulmányai alatt segítjük abban, hogy megtalálja a saját személyiségének legjobban megfelelő nevelői (oktatói) stílust és megismerje azokat az eszközöket, amelyek a személyiségében rejlő lehetőségeket leginkább kamatoztatják.